

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Անկասկած որ Աստուած կ'ընտրէ իր ծառա-
ները նոյնիսկ իրենց ծնունդէն առաջ:

ԵՓԻՆՏԻՏԷՍ

Եւթ շարաքներ սահեր, անցեր էին Օ-
տարականի խաչելութենէն եւ յարութենէն
ի վեր, ռակոյն մեծ դոհին յիշատակը դեռ
կը մնար թարմ հողիներու խորը: Աշա-
կերտներն ու հեռեւորները ցաւէն ընկ-
նրած եւ հայածուելէ զոչաւոր, կը մնա-
յին դեռ ծածկուած աշքերէ:

Օտարականի յարութենէն յիսուն օրեր
յետոյ, Երուսաղէմի մէջ կը հանդիսաւոր-
ուէր հունձքերու երախայրիքի տօնը, որուն
կը ընդգոյշէր աւանդաբար նաեւ օրէնքի
տրււածութեան յիշատակը:

Այդ օրերուն, Հրէաստանի մօտաւոր եւ
հեռաւոր վայրերէն Երուսաղէմ եկող ուխ-
տաւարները, Տաճարին ընծայ կը բերէին
իրենց հունձքերու երախայրիքը, բնոցած
սայլերոք եւ պրատներու վրայ, իսկ զտ-
ուելիք հեղանինքու եղջիրները կը պըճ-
նըէին պոյնդոյն ժապանէններով եւ ձիթե-
նիի ոտտերով: Նուիրաբեր իւրաքանչիւր
խումբը ներս կը մտնէր քաղաքէն, արինդ-
ներու եւ ծնողաներու նուագով եւ ուրա-
խութեան բացականչութիւններով: Տաճարը
այդ օրերուն կը յորդէր ուխտաւորներով,
եկած սփիւռքի բոլոր անկիւններէն: Ամբողջ
Տաճարին հրապարակը աշեկոծ ծովի մը
պէս կը ծփար այս խալտաճամուկ երանգա-
ւորումէն, որոնք երկիւղածօրէն կը խոնար-
հէին Տաճարի ներքին սրբաբանէն հոսող
շոյսին, դիտելով ճերմակաղզեաւ քւ- բո-

կոտն ղեւտացիներու զոհադործութիւնը
որբարանի մուտքին, ինչպէս նաեւ լսելու
արծաթ փողերուն ձայնը եւ երգելու սաղ-
մոսներ:

Պէնտէկոստէի այդ հանդէսին, Տաճարի
դաւիթը լեցնող բազմութեան մէջ, իրենց
զգուշաւոր բայց ուշադրաւ կերպարանքնե-
րով կը կենային խումբ մը մարդեր եւս,
ուխտաւորներու հեռաքրքրութեան առար-
կայ: Իրենց երեւոյթը չէր որ կը տպաւորէր
ղիտողները, որովհետեւ Գալիլեացիներ էին
անոնք եւ ընտանի բոլորին: Ուշադրաւ խ-
րենց արտայայտութիւնն էր, որ անըմբռ-
նելի սքանչացումի մը մէջ ըզճակաթ,
պրկուած շարժումներով, իրենց թրթռուն
էսութենէն բխող, եւ շողարձակ նայաւած-
ներով, իրարու կը փոխանցէին այդ պա-
հուն իրենց զգացումները, արտակարգ ըզ-
մայանքի մը ընդմէջէն: Բոլորը վերացած
երկնքին կը նայէին, անհուն դող մը բռն-
նըւած: Բոլորի աշքերուն մէջ լոյսեր, եւ
դէճքերուն վրայ անսովոր անձկութիւն մը
կար: Անոնք երկնքի աստղերուն հասնելու
ճիշդին մէջ էին կարծես, անջատուած ամ-
բողջովին այս աշխարհէն:

Գլխաւոր խօսողը, միջին տարեկով,
բարձրահասակ, խիտ եւ գորշ ժօրուքով եւ
մազերով մէկն էր: Ջերմեանդ իր դէմքը,
ակօսուած կեանքի ցաւերէն եւ մանկունակ
իր նախուածքը, խորապէս անկեղծ մարդու

մը տղաւորութիւնը կը թողուր ամէնուն վրայ: Խօսողին ձայնը հակառակ իր մեղմ եւ անարուեստ շեշտին, կը հնչէր ներշնչումով եւ տիրական, տարրեր աշխարհէ եկող պատկաւաւորի նման, որ մոռցած էր ինքզինքը սրբազան իր կատարման մէջ: Կր խօսէր դժուար հաւատարի բաներու մասին, խտութեամբ եւ հաւատքով, գրաւելով ու չաղրութիւնը խմբուած ունկնդիրներուն:

«Յիսուս որ խաչուեցաւ Պիղատոսի հրամանով, Պասեթի նախօրեակին, ուրիշ մէկը չէր բայց խոստացուած Մեսիան: Խաչուեցաւ մեզի բոլորիս, իր աշակերտներուն եւ հետեւողներուն, Ձիթենեաց Լերան վրայ: Մենք մեր աչքերով տեսանք զինքը եւ մեր մասներով շօշափեցինք իր վերքերը: Անոր դէմքը նման էր մարդու, մը՝ որ անցած էր մահէն բայց կը մնար կենդանի: Ի դարձանս բոլորին, իր ըսածները հաստատելու համար մէջքերումներ կ'ընէր Սաղմոսներէն եւ մարգարէներէն, որոնք նախաձայնած էին Մեսիային գալուտաւ: Ունկնդիրներուն մէջ կային երուսաղէմացիներ եւ արտասահմանէն եկողներ, որոնցմէ շատեր ապակաին կը յիշէին Գալիլացի Վարդապետին ողբերգութիւնը, որ Պասեթի Տօնը վերածեք էր արիւնտաւ ճանդէսի մը:

— Բնաւ լստա՞ծ է որ մարդ մը մեռելներէն յարութիւն առած ըլլա՞յ, հեզախտոն կը քրթմնջէին Սաղուկեցիները, արհամարհանքով դիտելէ վերջ խօսողն ու իր շուրջիները: «Այս անխտենքը պէտք է վերադառնա՞նք ճշմարիտ հրապարակէն, չպղտորելու համար ժողովուրդին մաքուր հաւատքը»:

— Իրենց յարութեան հաւատքին համար չէ որ պէտք է վտարուին անոնք այս սրբազան վայրէն», կը յարէին Փարիսեցիները, «այլ անոր համար որ խաչուած մը իբրեւ Մեսիա կը դաւանին. որովհետեւ գրուած է, 'անիծեալ ըլլայ ան որ փայտէն կը կախուի'»:

Ամբոխին մէջ կեցած էր նաեւ երիտասարդ մը, արծուէքիթ, շողարձակ նայուածքով, կարճահասակ բայց հաստապինդ,

որ կ'նստար իր զայրոյթէն: «Հրեաներ, կը զուար ան, այս մարդերը թողրեցոյցիչներ են, եւ հայհոյող ճշմարտութեան, աւրովհետեւ Աստուծոյ օծեալ կը դաւանին մէկը որ խաչին վրայ մեռած է: Բոլորը այդ վերջինին կը նայէին: «Սողոս Տարաւնային է», ըսաւ քովի Փարիսեցին իր ընկերոյն, «հոս եկած է աշակերտելու նշաւաւոր Ռարի Գամաղիէին»: Յետոյ յանկարծ, ուսմին հով մը, կարծես բարձունքէ մը իջած, ջրվէժի մը ուսմանութեամբ լեցուց Տաճարին հրապարակը, խիտ բայց զովաշունչ ալիքներով: Բոլորը քարացած երկնքի խոհարհող կամարին կը նայէին, ուրկէ կաթակներ կը տեղային վար, անձայն, լեզուներու ձեւով: Տաճարէն ներս լքած էին սաղմոսները եւ բազմութիւնը զարհուրած Գալիլացիներուն կը նայէր, որոնք կարծես բոցերով չըլապատուած, կ'աղօթէին քարձրածայն: Բոլորի մտքին մէջ անկամ մը եւս կը շինուէր հնոց նետուող մանուկներուն պատկերը, Գանիէի Գրգին մէջ նկարագրուած:

Տարաւորութիւնը տահմակեցուցիչ էր. ունկնդիրներու մտքի եւ հոգիի ածուխներուն վրայ կը թափէին կայծեր, կրակէ լեւիւներու ձեւով: Խօսողն աւ իր շուրջիները կը թուէին խորհրդաւոր հակներ, որոնց վրայ հանդիպած էր Աստուծոյ հոգին: Գուրաւն եկող Հրեաները մանաւանդ, ճշունի տալէ էին եղած յայտնութեան: Ուրիշներ, երազուն եւ մտախառն, կ'զգային թէ երկինքը նորէն կը բացուէր իրենց գլուխներուն վերեւ, եւ Մեսիան որու մասին կը խօսէր Գալիլացի ձկնորսը, կեցած երկնքի մուտքին՝ կը հրաւիրէր բոլորը իր նոր արքայութեան:

Սողոս ըստ երեւոյթին, ազդուած չէր երեւեր եղածներէն. «Մեսիա մը որ խաչուելէ եւ թաղուելէ յետոյ, յարութիւն աւր է մեռելներէն» կը քրթմնջէր, երբ Տաճարէն տուն կը վերադառնար: «Ո՛ր սովորած են ասոնք այս բոլորը», կը խոհար Սողոս, «հաւանաբար հեթանոսներէն, որովհետեւ Քանանացիներուն Ատոնիսի Բարեկացիներուն Բէլ Մարդուկը մեռելէն

վերջ կհանքի վերադարձած կը նկատուին պիրենե պաշտողներէն « Բայց խօսողները Գալիլիացիներ էին: Միւս կողմէ առկայն այս եղկիլիները իրենց քարոզարար կը հաստատէին մարգարէներու նախաձայնութիւններով: Եսայիին բառերը կարծես իրենց մեռած Մեխիային համար դրսեւոր ըլլային: Իսրայէլի յոյսը, Օծեալ Մեսիան, ա՛ն որ պիտի դա՛յ ամպերու վրայէն, շրջապատուած երկնային առեւտրով, որ պիտի հնձէ բոյսը ազդերը եւ որաններու նման պիտի սփռէ իր ցոլերը առջեւ, ընտրեալը, որ Աստուծոյ հետ էր առեղծապօրծութենէն առաջ, խաչուե՛ր՝ ճեթառոտներէն, առանց իրեն օյնութեան կանչելու երկնային զօրքերը: Սակայն որքա՛ն կը պատշաճէին Մարգարէին խօսքերը ըստածներուն, ի՛նչ հրէշային զուգարկութիւնք, կը խորհրդաւորէր Սողոմ, ու չէր կրնար լուծում մը գտնել այս անճաշ հանելուկին:

2

Սողոմի մէջ երկու անձեր կային, որոնք Թիրապետելու մեարշալ պաշարով՝ իրարու հետ կը մարտնչէին, նման Յակոբին եւ Եսաւին, իրենց մօրը արգանդին մէջ: Սողոմի մանկութիւնն ու պտտածութիւնը անցած էր Տարսոն, իր շալազործ հօրը համաճառ յարկին ներքեւ: Իր գիտակցութեան առաջին օրերէն, կ'զգար թէ ինք կ'զգիսքնակ մըն էր, ապականութեամբ յորգող հեթանոս ուկկէանոսին մէջ: Մինակոկի կից եզոզ զարոյցէն ստացաւ իր նախնական կրթութիւնը, ծանօթացաւ իր Ժողովուրդի պատմութեան օրէնքին, Հնգամաստեանին, մարգարէական գրքերուն եւ ուրիշ սրբազան աւանդներուն:

Սողոմի դիւրին բռնկող միտքը՝ խորապէս ազդուած էր մարգարէական յայանութիւններէն եւ իր մտածումը, իրականութենէն անդին, կը ծփար գեղեցիկ մտապատկերներու շուրջը վրայ, որուն ալիքները իրեն կը բերէին անսխիւն քաղցր ու յաղթապան, իրենց փառքին ցոլեր սրբ-

իւր ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ խրճրած շրեաներուն, որոնք զարմանքով կը խօսէին Տաճարի մէջ իրենց տեսածներու եւ լսածներու մասին: Հստածները մտափռներու իրական յեղափոխութիւն մը կրնային յարուցանել սիրտերու մէջ, եւ կայծ մը պիտի բաւէր որ Երուսաղէմը բռնկէր նոր բոցէ մը:

— Սակայն մարգարէութիւններու եւ հրաշքներու ժամանակը անցած կը թուի ըլլալ, կը խոկար Սողոմ, զայսմ երկիւրը զոյգ է եւ Իսրայէլը մութի մէջ նստած կ'սպասէ: Մտի մարդիկ միայն, որոնք իրենց մէջ ունին Աստուծոյ գիտութիւնը, կը կապեն աշխարհը Իսրայէլին: Աստուած պիտուներու եւ օրէնսգիրներու բերով կը պատգամէ իր գործն ու օրէնքը, իրբեմիակ մարգարէութիւնը մեր օրերուն: Զկտրաներն աւագները զառանցելէ առաջ, թող օրէնքը սերտե՛ն, անսպթաք ընթանալ կառնալու, համար Աստուծոյ լոյսին մէջ:

Դեռ իր դէմքին: Կ'զգար թէ մօտ էր օրը իր ցեղի յոգնաղէտ գերութեան նւ Մեսիայի զալստեան:

Տարսոնը սովորական քաղաք մը չէր այլ օրերուն, այլ Հռովմէական կայսրութեան բարգաւաճ ուստաններէն մին, շողոմի դահլիճի մը պէս նստած Տաւրոսեան լեռներու շրջին: Կիւստոս գետին ջուրերը, Տաւրոսի ձիւներէն զոյսացած, կը կապէին փոքր Ասիոյ այս նահանգը Միջերկրականին: Առեւտուր, Եգիպտոսէն, Ասորիքէն եւ Յունական կղզիներէն, արհեստներ, լեզուներ, կրօններ, այլազան եւ խառնաբոյս, խառնասիրական զարոյցներ, Հռովմէական լեզուններ եւ աշխարհի բոլոր անկիւններէն եկող օտարականներ կը վերածէին զայն միջազգային ուստանի մը, հաւասար Անտիոքի եւ Ալեքսանդրիոյ: Հարստութեան, հաւաքի եւ մտքի կեդրոն մը ըլլալու հանդամանքէն զատ, Տարսոն կը վայելէր բարձրագոյն պաշտպանութիւնը Հռովմի, եւ իր առանձնաշնորհալ բնակիչները, Պոպուսի

և Կեսարի օրերէն սկսեալ, կը վաշխէին Հոռոմէայիցի քաղաքացիի իրաւունքը: Սոսկայն անհռչակ ջոհով Սարգսիսը Արեւելքի, յուստեւ Յոյն հուրը ապականութեան, կը վերածէին Տարսնի անարարութեան մեծ կեղծոյնի մը:

Յոյն եւ արեւելեան աստուածները դաւադրութեան մէջ էին հոս կարծես, ընկուղիւ մարդուն հոյին ապականութեան անկողնի ուղիները մը խորը:

Հեղինակը, որոնց արեւը խառնուած էր տեղացի ժողովուրդներու արեւին, կը տիրապետէին: Անոնցմէ վերջ իրենց թիւով ու ազդեցութեամբ կուգային Հրեաները, բերուած հոն, մեծաւ մասամբ, Անտիոքոս եփիփանի օրերէն: Սողոսի ազդատուն մը վերջէն եկածներէն էր, ըստ աւանդութեան Գալիլիայէն: Ան ինքիքեք կը նկատէր Բենիամինի ցեղէն եւ իր Սողոս անունը Իսրայէլի առաջին թագաւոր Սաուլի անունէն կ'ածանցէր, որ Բենիամինի ցեղէն էր: Սողոսի հայրը ծանօթ անձնաւորութիւն մըն էր Տարսնի մէջ եւ ունէր Հոռոմի քաղաքացիութեան առանձնաշնորհումը, որ կը տրուէր Հոռոմէն դուրս միայն անոնց՝ որոնք ազգեցիկ էին կամ հարուստ: Սողոս իր ծնունդէն ունէր այդ իրաւունքը, որ շատ օգտակար պիտի ըլլար իրեն իր առաքելութեան ընթացքին: Յունարէնը իր երկրորդ լեզուն էր, որու շնորհիւ հաղորդ եղաւ Հելլէն գրականութեան եւ ժամանակի տիրող գաղափարներուն:

Սողոս կ'անցնէր ամէն օր Տարսնի արեւոտ բայց ապականութեամբ թրջուած փողոցներէն, ժամեւումով թէ Աստուած ինչ ո՞ւր Հրեաներն ու Հեթանոսները միասին ստեղծած է: Եթէ Ան Հեթանոսներուն եւս երեւէր եւ ուխտ ու դաշինք կնքէր անոնց նախաձեռնութեան հետ, շնորհելով անոնց Օրէնքը, գուցէ անոնք լըլլային այնքան ապականած: Կը հաւատար թէ երբ Մեսիան գար, ան երկրորդ Մովսէս մը պիտի ըլլար Հեթանոսաց, դարձնելով զանոնք բոլորը Հրեաներ: Սակայն Մեսիան կ'ուշանար: Այս

մտածումներով առարկուած, անջուտած էր ինքիքիքը աշխարհէն եւ նուիրած ամբողջովին սրբազան դիրքերու ռաւամիասնութեան: Զէր մասնէր կարելի հանդիստ կեանքի մը մօտին, ոչ ալ ամուսնութեան եւ նման հաճոյքներու: Մեծ իղծ մը ունէր Երուսաղէմ երթալ, խմելու Հրէական մշակութիւն իր մաքուր աղբիւրէն, առ ոտն չէլի զպրոցին պէտ Մեծանուն Ռարի Գամաղիէլ: Իր այդ փափաքը շուտով իրականացաւ: Իրեն համար Երուսաղէմ աղբիւրը դժուար չէր, որովհետեւ հոն ունէր ամուսնացած քոյր մը եւ ազգականներ:

Աստուծոյ սէրը եւ Իսրայէլի փրկութեան հաստատեց զայս խորոյններու նման կ'այրէին իր ներքը: Հաւատքը ամէն օր ապրող իրականութիւն մըն էր իրեն համար: Ապառողջ էր Ֆիզիքապէս, ենթակայ քանի մը հիւսնագութիւններու: Հակառակ այս իրողութեան խոտակեց էր: «Աստուած սիրածները կը տառապեցնէ», կ'ըսէր, «եւ զուրկէնները Տիրոջ պարգեւներն են սուրբութեան տրուած»: Կ'ուզէր իր գոյութեան բոլորին չիմերը երկնքին մէջ հաստատել, զայն բարձրացնելու բազմանք կ'ոչնչացնէր իր մէջ աշխարհիկ բոլոր տեղերը: «Սուրբութեան կատարելալ են», կ'ըսէր, «որովհետեւ ճիշդ ըրած են մեռնելու երկրաւոր ամէն բազմանքի համար: Կեղծանցներով իրենց բովանդակի գութիւնը Աստուծոյ մէջ»: Հելլէլի զպրոցը կը հրահանէր հոգ տանիլ առողջութեան, եւ ծանր ուխտերով տուրբաբուն նմանելու խաղը շխաղալ, որ կրնար ոտաջնորդել ենթական հպարտութեամբ: Իսկ հպարտութիւնը սուրբին համար նման էր խնձորին մէջ ինկող որդին: Գամաղիէլի խրատն էր իր աշակերտներուն, երիտասարդ ամուսնանալ եւ ունենալ արհեստ մը, որպէսպիսի ծերութեան՝ կողովին մէջ հաց ունենային: Սողոս ունէր իր դրաղումը, իսկ իր կինը յաւիտեական կոյսն էր, Աստուծոյ Օրէնքը:

Սողոս իր արհեստին բերդեմով, իբրեւ վրանաղործ, մօտէն յարաբերութեան մէջ

էր Հասարակ ժողովուրդին հետ: Կեանքը
կը ճանչնար ոչ թէ տեսութիւններէն, այլ
մարդոց հետ իր ունեցած շփումներէն: Իր
աչքին առջեւ էին ամէն օր խեղճ մարդեր եւ
կիներ, նոյնիսկ երեխաներ, որոնք կը բաշ-
խէին իրենց ժամանակը, անձը եւ ուժը՝
կոոր մը հացի փոխարէն, եւ շատ յաճախ
չէին գտներ զայն: Այդ խեղճերուն միակ
յոյսը Մեսիանն էր, որ օր մը պիտի կանչէր
զիրենք Հատուցման: Յաճախ կը լսէր որ
այս անժառանգները կը խօսէին արդէն Խ-
կոզ Մեսիային եւ նոր կեանքի մը խոստում-
ներու մասին, եւ իր հոգին կը լեցուէր զառ-
նութեամբ և զայրոյթով: «Ասիկա Գալիլեացի-
ներու ցանած սերմերու արգասիքն է, կը
խորհէր ան, արմատ արձակած այս խեղ-
ճերու հոգիներուն մէջ: Եթէ Մեսիան եկած
է, ինչո՞ւ աշխարհը տակաւին կը ննջէ իր

մեղքերու բարձին վրայ եւ Իսրայէլը կը
մնայ շղթայուած, Հռովմի ոտքերուն ներ-
քէ: Պէտք է դուրս փտարել Տէրով այգիէն
այս աղուէսները, որոնք իր դեռ չհասած
ողկոյրները կ'ուտեն: Ո՛չ միայն միամիտ-
ները կը թակարդուին այդ խաբերաներէն,
այլ նաեւ Իսրայէլի լաւազոյն դասիները:
Տակաւին երէկ, Ստեփանոս եւ Փիլիպպոս,
ուշիմ եւ ազնիւ աշակերտները Գոմաղիէլի,
անոնց ծուղակը ինկան, թուաւորուելով
եկած Մեսիայի մասին ըսուածներէն: Ա՛մէն
օր նման զոհերը կ'անին, իսկ Իսրայէլի
կրօնական իշխանութիւնները ձեռնածուլ ու-
շինչ կը փորձեն ընել»: Այս եւ նման մտա-
ծումներ կը ծուլատէին իր հոգին, անեցնելով
իր սրտմտութիւնը նոր աղանդին նկատ-
մամբ:

(Շար. 1)

Ե.